

9134 GÜNDAY, Hüseyin, ŞAHİN, Şener & KAVAK,
Fadime. Taghlib in Arabic language. *International
Journal of Humanities and Social Science*, 5 iii
(2015) pp. 45-56. "Taghlib is a method Arabs use
in both verse and prose, including Quran and hadith;
it means to prefer one over another among two
interrelated things."

Taghlib
191139

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

22 Ekim 2018

الدكتور
محمد أبو الهيثم غانغ البسيوني

ببليوجرافيا الرسائل العلمية
في الجامعات المصرية منذ إنشائها
حتى نهاية القرن العشرين
الأدب العربي والبلغة والفن الأخرى

18 MAY 2009

١٨٥٦ - شعر بنى تغلب في عصرى صدر الإسلام والاموى / عرفة محمد عبد الوهاب /
١٩٩٥م ج . الزقازيق ، ك . الآداب . (Tafliḥ Beni Tafliḥ)

٢	ماجستير	د	دكتوراه	ج	جامعة
ك	كلية	ق	قسم	ش	شعبة
١	إشراق	س	ميدانية	م	مجربة

:- القاهرة ت
الطبعة الأولى
١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م

فاطمة عباس عبدالرحمن مها أحمد علام, دليل الرسائل الماجستير و
الدكتوراه التي نوقشت في كلية دار العلوم منذ عام 1985 و حتى نهاية
فبراير 1997, القاهرة 1418 - 1999: (جامعة القاهرة) . ISAM KTP 88569

19 & TEMMUZ 2005

[٢٤٩] أيمن محمد علي ميدان
شعر تغلب في الجاهلية: جمع وتحقيق ودراسة: إشراف صلاح
الدين محمد الهادي، ١٩٩١، ٢ - مج - ماجستير

دبیرسیاقی، تهران، ۱۳۳۵ش؛ فلکی شروانی، محمد، دیوان، به کوشش طاهری شهاب، تهران، ۱۳۴۵ش؛ مجیرالدین بیلقانی، دیوان، به کوشش محمدآبادی، تبریز، ۱۳۵۸ش؛ محبوب، محمد، سبک خراسانی در شعر فارسی، تهران، ۱۳۴۵ش؛ منوچهری دامغانی، احمد، دیوان، به کوشش محمددبیرسیاقی، تهران، ۱۳۵۶ش؛ مؤتمن، زین العابدین، تحول شعر فارسی، تهران، ۱۳۳۹ش؛ نشاط، محمود، زیب سخن، تهران، ۱۳۴۶ش؛ همایی، جلال‌الدین، فنون بلاغت و صناعات ادبی، تهران، ۱۳۶۳ش. علی میرانصاری

تَغْلِب، بَنِي (در حالت منسوب تَغْلِبِي به فتح لام)، قبیله‌ای مشهور از عرب شمالی که نسیشان به ربیع، سپس به عدنان می‌رسد و گروه بسیاری از دانشمندان و شاعران و جنگاوران از آن برخاسته‌اند (حازمی، ۳۱؛ سمعانی، ۵۷/۳ بی).

دیار ربیع نام مسکن اصلی ایشان است که در حوالی سنجار و نصیبین قرار داشت و به دلیل همسایگی با مناطق مسیحی نشین رومی، بیشتر افراد قبیله مسیحی بوده‌اند. قبیله دیگری نیز از عرب قحطانی جنوبی که به تغلب بن علوان یمنی از نسل قضاعه منسوب‌اند، به این نام خوانده شده‌اند (قلقشندی، نه‌ایه... ۱۷۶، ۱۷۷) که البته اهمیت و گسترده‌گی قبیله نخست را ندارند. تغلبیان را غلباوی و بنی غلبا هم گفته‌اند (سویدی، ۲۲۸)، گرچه گاهی بنی غلبا را قبیله‌ای جداگانه فرض کرده‌اند (تاج‌العروس، ذیل غلب).

نام تغلب در اصل دثار بوده است (ابن حزم، ۳۰۲؛ برای آگاهی بیشتر از نسبت و برخی ملاحظات لغوی درباره تغلب، نک: جوهری، ۱۹۵/۱؛ ابن منظور، ذیل غلب) و برای او از ۲ تا ۴ برادر شمرده‌اند، مشهور به بکر و غزن و شخیص و حارث (کلبی، ۲/۱۸۱؛ ابن قتیبه، المعارف، ۹۵؛ ابن درید، ۳۳۵) که ۳ تن نخستین، سران قبیله‌های خود گردیدند و بعدها میان فرزندان و نوادگان دو قبیله بکر و تغلب ۴۰ سال پی در پی جنگ افتاد (همو، ۳۳۸؛ میدانی، ۳۷۶/۱).

تاریخ:

پیش از اسلام: تاریخ پیش از اسلام قبیله آکنده از جنگهای گوناگون و کشمکشهای قبیله‌ای است و نخستین گزارش از ایشان در خبر لشکرکشی شاپور ساسانی (ذوالاکتاف) به عربستان آمده است که در بازگشت خود، به سرزمین تغلب میان عراق و شام حمله برد، چاههایشان را بیاگند، بسیاری از ایشان را کشت و گروهی از آنان را به سوی جنوب (بحرین) کوچاند (طبری، ۵۷/۲؛ ابن اثیر، ۳۹۲/۱؛ تولدکه، ۱۱۱). در گزارشی دیگر از جنگهای مداوم و متعدد ۴۰ ساله میان دو قبیله تغلب و بکر سخن می‌رود که در مجموع به جنگهای بسوس مشهور شد. علت جنگ، ظاهراً کشته شدن گلب رئیس مستبد قبیله تغلب بود. دامنه این جنگها وسعت یافت و به شهرها نیز کشیده شد (نک: قلقشندی، صبح... ۳۹۱/۱؛ ابن عاصم، ۷۸؛ عبدالحمید، ۳۱۴-

از آن جمله می‌توان به سرودن لغز و چیستان به عنوان تغزل قصیده اشاره داشت که در قصاید ناصر خسرو، امیر معزی و مسعود سعد سلمان دیده می‌شود (نک: محبوب، ۵۶۳-۵۶۷).

مهم‌ترین شکل دگرگونی تغزل منجر به ظهور و تحول غزل فارسی شد (خانلری، ۱۱۲؛ شمیسا، ۴۱-۴۲؛ مؤتمن، ۲۲۱، ۲۴۰) که در مسیر تکاملی خود، در سده ۷ق با غزلیات سعدی به اوج خود رسید و تأثیر بسزایی در افزایش لطافت و در نتیجه تأثیرگذاری شعر فارسی برجای نهاد. محققان تفاوت‌های تغزل و غزل را بدین شرح برشمرده‌اند:

۱. ابیات تغزل، به خلاف غزل دارای اتحاد و ارتباط معنایی هستند، زیرا شاعر ناگزیر است یک واقعه را به صورت داستان مطرح کند تا ذهن ممدوح با تعقیب آن، به «تخلص» و سپس به مدح خود برسد (نشاط، ۱۲۲/۱؛ شمیسا، ۳۴، ۳۸-۳۹). از این‌رو، تغزل بیشتر حالت روایی به خود گرفته است (عبادیان، ۲۹).

۲. عشق در تغزل، نامزّه، و معشوق هم، مادی و زمینی است، در حالی که عشق و معشوق در غزل، معنوی، آسمانی، دور از هوس و عالی‌رتبه نیز هست. به همین سبب در تغزل، وصال و شادکامی دیده می‌شود، ولی در غزل، هجران، فراق، محرومیت و ناکامی وجود دارد (شمیسا، ۳۹؛ مؤتمن، ۲۴۲).

۳. تغزل در اوزان قصیده سروده می‌شود. از این‌رو مانند غزل همواره دارای وزن خوش و مطبوع نیست. زبان آن هم به سبب قرار گرفتن در چارچوب یک قصیده، به ناچار از فخامت و صلابتی متابعت می‌کند که از لطافت و رقت زبان غزل به دور است (نشاط، همانجا؛ مؤتمن، ۲۱۰).

۴. تغزل بیان وصفی یک موضوع است و شاعر واقع‌گرایانه و با استفاده از تشبیهات، صفات عینی معشوق، طبیعت و یا شادی خواری را وصف می‌کند (عبادیان، ۲۸؛ شمیسا، ۳۰، ۳۲). تشبیهات و استعارات مورد استفاده در تغزل هم معمولاً ساده است و تشبیه محسوس به محسوس در آن غلبه دارد (همو، ۲۸).

۵. شخصیت عاشق در تغزل و غزل متفاوت است. در تغزل، عاشق بر معشوق تفوق دارد و سلحشورانه، پا به میدان عشق می‌گذارد، اما در غزل، عاشق در برابر معشوق تذلل دارد و خاضعانه به دنبال رضای او است (مؤتمن، ۲۴۲-۲۵۷).

مآخذ: ابن‌منظور، لسان؛ ازهری، محمد، تهذیب‌اللغة، به کوشش عبدالعظیم محمود و محمدعلی نجار، قاهره، ۱۹۶۴؛ بیهقی، احمد، تاج‌المصادر، به کوشش هادی عالم‌زاده، تهران، ۱۳۷۵ش؛ تاریخ سیستان، به کوشش محمدتقی بهار، تهران، ۱۳۱۴ش؛ خانلری، یزویز، درباره وزن شعر، تهران؛ رشید و طواط، حدائق السحر فی دقائق الشعر، به کوشش عباس اقبال آشتیانی، تهران، ۱۳۰۸ش؛ روزنی، حسین، المصادر، به کوشش تقی بینش، تهران، ۱۳۴۵ش؛ شمس قیس رازی، المعجم فی معایر اشعار العجم، به کوشش سیروس شمیسا، تهران، ۱۳۷۳ش؛ شمیسا، سیروس، بستر غزل در شعر فارسی، تهران، ۱۳۶۲ش؛ عبادیان، محمود، تکوین غزل و نقش سعدی، تهران، ۱۳۷۲ش؛ عنصری، حسن، دیوان، به کوشش محمد دبیرسیاقی، تهران، ۱۳۴۲ش؛ فرخی سینستانی، دیوان، به کوشش محمد

ile özellikle Mutezile'ye karşı verdiği mücadeleyi tesbite çalıştık. Metin içerisinde açıkça görüldüğü gibi, kullanılan cedel yöntemi dolayısıyla sorunun özüne inilememiş, ele alınan konular, hasmane bir yaklaşımla değerlendirmeye tabi tutulduğu için, objektif olmaktan uzak ve itham edici bir üslup kullanılmıştır.

Düşünce tarihimizde bütün kelimeler tarafından kullanılan cedel yöntemi dolayısıyla, firkalar birbirlerini anlama yerine, bir birlerini farklı isimler altında itham etmek suretiyle yok etme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle müslüman toplumunda hala bu gün bile muhalefet kültürü gelişebilmiş değildir. Bu durumun temel nedeni de bize göre, tarihten gelen bu itham edici yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Eş'ari, Mu'tezile'yi mecusilerin kardeşleri olarak itham ederken, onların "Ehlu'l-Adl ve't-Tehid" olduğunu elbette çok iyi biliyordu. Ancak kullanılan cedeli yöntem nedeniyle hasmı itham etmek suretiyle yenme ve onları halkın gözünde düşürme gayet normal kabul edilmektedir. Zira bu yöneme göre hasmı yenmek için kullanılan her türlü üslup ve tarz mübahattır. Makalemizde yaptığımız sonuca göre, kullanılan bu yöntem nedeniyle farklı düşünceler ve farklı düşünce gurupları arasında yeteri derecede diyaloglar kurulamamış, bunun yerine hasmane duygular yerleşmiştir. O günün şartları içerisinde revaç bulan bu tarz bir yaklaşımdan bu gün artık kaçınmanın gereği izahtan varededir.

Son sözün hiçbir zaman söylenemeyeceği gerçeği dikkate alındığında, düşünce tarihimizde yer alan tartışmaların, inanılması gereken birer inanç ilkeleri yerine, birer yorumdan ibaret olduğu ve bu yorumlamanın belli bir dönem ve mekanla da sınırlanamayacağı kabulü ortaya çıkar. Dolayısıyla her dönemin tartışmaları o günün koşulları dikkate alınarak değerlendirilmiş olsaydı, muhtemelen düşünce tarihimizde firkalar arasında bu kadar derin ayrışmalar olmazdı.

ARAP DİLİNDE "TAĞLİB"

Dr. M.Edip ÇAĞMAR*

TAGLİB İN ARABİC LANGUAGE

In this article, taglib in Arabic language was dealt with. Taglib is a literary art in science of Arabic eloquence. In this study, it has been expressed taglib which is between man and woman, wise and stupid, person spiker and person adressed, many and small etc. Besides causes of taglib and its some exemplars are worked up detailed. Some of them aren't cocerning on taglib. We stated which aren't taglib on large a scale.

I-TAĞLİB KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Taglib kelimesi tef'il vezninde mastardır. Bu kelimenin üç harfli kökü genelde kuvvet, şiddet, galibiyet, üstün gelme, kazanma, kahretme ve zorla alma anlamlarına gelmektedir. Taglib kelimesinin kendisi ise, sözlükte galip getirmek, üstün kılmak anlamlarında kullanılır.¹

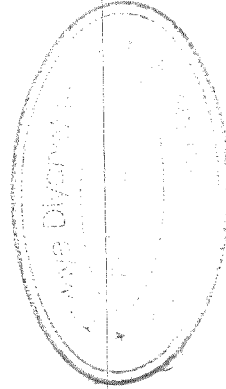
Terim olarak ise, taglib kelimesi için genelde التَّغْلِيبُ إِعْطَاءُ الشَّيْءِ حَكْمَ غَيْرِهِ "Taglib, bir şeye başka bir şeyin hükmünü icra etmek olduğu" söylenmiştir. Taglib için yapılmış diğer bir tanım da şudur: التَّغْلِيبُ تَرْجِيحُ أَحَدِ الْمُتَلَوِّبِينَ عَلَى الْآخَرَ وَإِطْلَاقُ لَفْظِهِمَا عَلَيْهِمَا birisinin diğerine tercih edilmesi ve onlardan tercih edilen şeyin lafzının her ikisi için de kullanılmasıdır.²

Ahmed Matlûb ise, el-Kartâcennî (ö.684/1285)'nin التَّغْلِيبُ أَنْ يُغْلَبَ الْأَرْجَحُ "Taglib, fesahat veya belâgat açısından tam olan bir sözün mana veya lafız olarak diğer bir söze galip

* D.Ü.İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

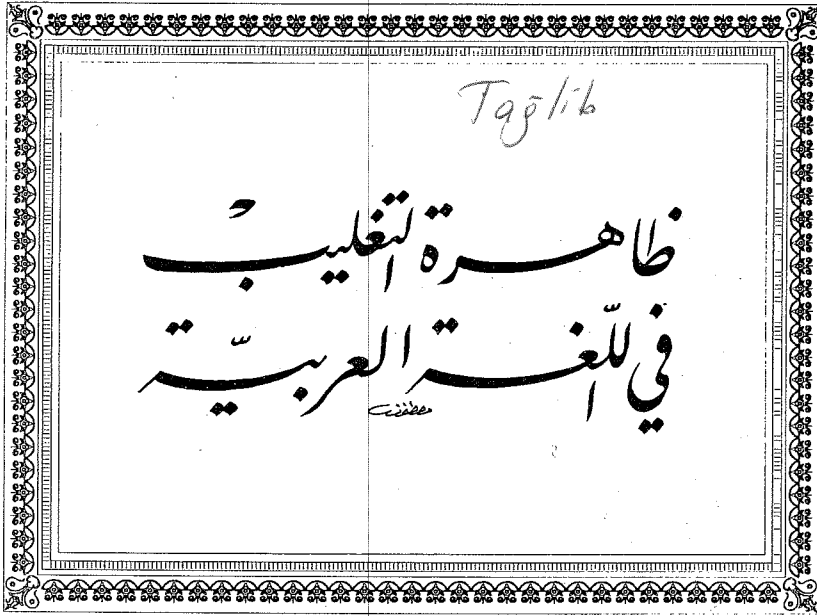
¹ Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu mekâvîsi'l-luga*, Beyrut ts., nşr., Abdusselam Hârûn, Beyrut ts., IV, 388; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, nşr., E. M. Abdulvehhab-M. Sadık el-Ubeydî, Beyrut 1416/1995, X, 97, 98; Ahmed Matlûb, *Mu'cemu mustalahâti'l-belâğiyeti ve tetavvuruha*, Beyrut 1996, s. 394.

² Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, nşr., Yusuf Abdurrahman el-Mer'aşî fi. dğr., Beyrut 1415/1994, III, 369; eş-Şerîf el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, y.y., ts., s. 63; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn*, İstanbul 1984, II, 1089; Bedevî Tabâne, *Mu'cemu belâgati'l-'Arabiyye*, Beyrut 1418/1997, s. 482; Hüseyin Küçükkalay, *Kur'ân Dili Arapça*, Konya 1969, s. 320.

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: IV,

sayı: 2, Diyarbakır 2002, s.95-111. D.2042

أ. عبد الله الأسطى

لقد كانت ظاهرة التغليب في اللغة العربية تفرض نفسها على الرغم من عدم تناولها باهتمام يليق بأهميتها، وبصورة ملحوظة، وذلك من قبل العلماء، سواء أكان ذلك من القدامى أم المحدثين، ولا سيما اللغويين منهم؛ وحتى يأخذ هذا الاهتمام طريقه بشكل متسع ومطابق لوجود ظاهرة التغليب، التي ظل بابها فسيحاً يشمل ميادين واسعة في فروع اللغة، (اللغوية والأدبية والبلاغية) وقد تناوله علماء البلاغة تناولاً عادياً، فلم يولوه ما يحظى به من الشرح الوافي الذي يضيف عليه شمولية في آفاقه، فكان حديثهم عند مادته البلاغية محدودة دون إبرازه ودون خروجه إلى حيز الوجود كما هو الحال في فروع اللغة العربية الأخرى، فاختصروا في تأليفهم على التنويه له، خاصة أثناء

- مختصر في شواذ القرآن، لابن خالويه (القاهرة مكتبة المتنبى).
- معجم الأدياء لياقوت طبعة دار إحياء التراث، بيروت.
- معجم المؤلفين، عمر كحاله (بيروت، لا، ت).
- الممتع في التصريف، لابن عصفور، تحقيق د. قباوة (طرابلس، تونس 1983).
- المنصف في شرح تصريف المازني، لابن جني تحقيق د. إبراهيم مصطفى (القاهرة، 1954).
- منهج أبي علي المرزوقي في شرح الشعر، أ. الطاهر حمروني (الجزائر، 1985).

08 MAR 2006

که یزدانش دهد مروا، «قطران» □ «مرغوا بر ولی شود مروا - آفرین بر عدو شود نفرین.» (معزی) تفال را زاده امید و تطیر را مولود ناامیدی گفته‌اند و دو چیز را در آن‌ها مؤثر دانسته‌اند، یکی اعتقاد به دنیای مبهم و ناشناخته و دیگری احساس ناتوانی از ساختن آینده زندگی بر طبق فکر خود. تفال از روزگار باستان تاکنون در میان اقوام گوناگون، مانند یونانیان، رومیان، ایرانیان و اعراب پیشینه داشته و به وسایل بسیار گوناگون، مانند موجودات صامت و ناطق و گفتار و رفتار آدمیان و آواها و حالات و چگونگی حرکت چهار پایان و پرندگان و جانداران دیگر و حتی نام‌های آن‌ها انجام می‌گرفته است. مثلاً ایرانیان رعد و برق و نیز دیدار عقاب را به فال نیک می‌گرفتند. گرفتن فال با شعر هم - به ویژه در میان اعراب - از زمان‌های کهن رواج داشته است. در گذشته تفال با هر کتابی معمول بوده و از جمله کتاب‌هایی که فارسی‌زبانان بیشتر یا آن فال می‌گرفته‌اند دیوان سنایی و مثنوی مولوی بوده است. اما پس از تدوین و رواج دیوان حافظ، این کتاب جای هر کتاب دیگری را در تفال گرفته است که از علل آن شاید وجود مضامین امیدبخش و خوشبینانه در بیشتر اشعار حافظ و نیز توانایی او در همگانی ساختن احساسات فردی و شخصی و بهره‌گیری از صنعت ایهام* است که به گفتار او وجوه مختلف بخشیده و هر کسی می‌تواند آن را موافق حال خویش تعبیر کند. برای فال دیوان حافظ جدول‌های مخصوص یا فال‌نامه‌هایی هم درست کرده‌اند و به پیوست بیشتر دیوان‌های حافظ چاپ سده نوزدهم میلادی در هندوستان، فال‌نامه مربوط به آن آمده است. گفتنی است برخی تفال را نوع خاصی از صنایع بدیعی شمرده‌اند و گفته‌اند که رعایت خاطر مخاطبان نباید در نظر گرفته شود و سخنی باید گفت که شنونده تفال به خیر ژند نه تطیر به شر، و بر شاعر و نویسنده واجب است که سخن خود را با تفال به خیر آغاز کند تا شنونده و خواننده و قششان بدان خوش گردد و شاد شوند.

منابع: تحقیقات ادبی، کیوان سمیعی، ۳۰۱ - ۳۳۲؛ حسین السنان، «تفال و تطیر»، بیست و پنج خطابه، ۴۴۸ - ۵۰۷؛ لغت‌نامه، زیر «تفال» و «مروا».

برزگر

تفریع (taf.rîe)، در لغت به معنی به بالا بر شدن و در اصطلاح بدیعی آن است که گوینده ابتدا صفتی را به چیزی نسبت می‌دهد و سپس اثبات می‌کند که صفات آن چیز، بیشتر و برتر از صفات

تغلیب (taq.lib)، در لغت به معنی چیره گردانیدن و در اصطلاح چیزی را از روی غلبه و برتری در حکم چیز دیگر درآوردن است. تغلیب را بیشتر برای رعایت اختصار و ایجاز* به کار می‌برند، مانند «تا بگیرد منصب دیدار جانان دیده‌ام - آب و جارو می‌کشد از اشک و مژگان دیده‌ام» که در این بیت*، کشیدن تنها به جارو تعلق دارد ولی شاعر به سبب رعایت ایجاز، آن را برای جارو و آب به کار می‌برد. یا در این بیت: «خورشید آسمان و زمین نور مشرقین - پرورده کنار رسول خدا حسین.» (محتشم کاشانی) منظور شاعر همه اقطار عالم است، ولی تنها به ذکر «مشرقین» بسنده می‌کند. گونه دیگری از تغلیب که رواج فراوانی دارد، در نام‌گذاری مجموعه‌های داستان* یا شعر است که به سبب شهرت یا قدرت یکی از آثار، صاحب اثر نام آن را بر مجموعه می‌نهد؛ چنان که مهدی اخوان ثالث، بر یکی از مجموعه‌های اشعارش نام زمستان را می‌گذارد که مشهورترین شعر آن کتاب است، یا صادق هدایت بر یکی از مجموعه داستان‌هایش نام سگ و لنگرد را می‌نهد که تنها یکی از داستان‌های آن کتاب است. گاه این نام را صاحب اثر انتخاب نمی‌کند، بلکه مردم به سبب شهرت یکی از بخش‌های آن، نام آن را بر کتاب می‌نهند، چنان که محبوب‌القلوب را به نام شمس و قهقهه که نام یکی از داستان‌های کتاب است می‌خوانند.

منبع: لغت‌نامه، زیر «تغلیب».

شکیبا

تغییر ناگهانی ← واژگونی

تفال (ta.fa.ol)، اصطلاحی عربی به معنی فال گرفتن. این اصطلاح در برابر تطیر* و بیشتر به معنی فال نیکو گرفتن و فال نیکو ژدن آمده و معادل فارسی آن، واژه «مروا» در برابر «مرغوا» است که از دیگر معانی آن دعای خیر، نیک‌سگالی، نیک‌اندیشی و تحسین است: «روزه به پایان رسید و آمد نوعید - هر روز بر آسمانت بادا مروا.» (رودکی) □ «نفرین کند به من بر، دارم به آفرین - مروا کنم بدو بر، دارد به مرغوا.» (بوطاهر خسروانی) □ «روزه به پایان رسید و آمد نوعید - دیززی و شاد، نیک بادت مروا.» (بهرامی) □ «نباید آفرین آن‌کس که گردوش کند نفرین - نباید مرغوا آن‌کس